

FIRAT HAVZASI AKIMLARINDA GÖRÜLEN TRENDLERİN NEDENLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Kasım Yenigün¹, Veysel Gümüş²

¹Harran Üniversitesi İnşaat Müh. Böl., Şanlıurfa, kyenigun@harran.edu.tr

²Harran Üniversitesi İnşaat Müh. Böl., Şanlıurfa, vgumus@harran.edu.tr

Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalar son yıllarda yağışlarda ve akarsuların akımlarında önemli değişimler olduğunu göstermiştir. Yerkürenin iklimindeki değişimin çeşitli bölgelere düşen yağışı ne şekilde etkileyeceği konusunda güvenilir bilgiler bulunmamaktadır. Ülkemizde de yıl içinde mevsimlere göre değişen yağış-akış ilişkileri yıllar arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bunun sonucu olarak suyun zamana ve miktara bağlı olarak, değişen ihtiyaçların karşılanması amacı ile yönetimi büyük önem arz etmektedir. Akımlardaki trendin bilinmesi su kaynaklarının planlanma ve işletmesinde büyük önem taşır. Ortalama ve düşük akımlarla ilgili hidrolik bilgiler, baraj ve haznelerin kapasitesinin hesabında ve baraj işletmesinde, taşkınlarla ilgili bilgiler taşkın yapılarının projelendirilmesi ve işletmesinde, düşük akımlarla ilgili bilgiler, su kalitesinin kontrolü ile ilgili problemlerde ve su temini projelerinde gereklidir.

Türkiye'nin en önemli havzalarından biri olan Fırat Havzasından seçilen istasyonların yıllık ortalama, minimum ve maksimum akımlarında trend analizi metodlarıyla anlamlı bir trend varlığı sorgulanmış ve nedenleri araştırılmıştır. Akım verilerinde, klasik parametrik testlerdeki normalite, lineerlik ve bağımsızlık gibi varsayımlarla genel olarak karşılaşılmaktadır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Fırat Havzası'nda, EİEİ tarafından işletilen 83 akım gözlem istasyonundan, toplam 22 istasyon için trend analizi testleri uygulanmış ve bunlar içerisinde en güçlü olduğu belirlenen parametrik olmayan Mann-Kendall testi ve Spearman'ın Rho testi tercih edilmiştir. Trend tespit edilen istasyonlarda trend başlangıç yılını tespit etmek için, parametrik olmayan Mann-Kendall Mertebe Korelasyon testi, trend eğimlerini belirlemek için de Sen'in Trend Eğim metodu kullanılmıştır.

Yapılan testler sonucunda yıllık ortalama akımlarda Aşağı Fırat havzası'nda bulunan bazı istasyonlarda azalan yönde anlamlı eğilim gözlenmiş, minimum akımlarda ise havza genelinde toplam 10 istasyonda azalan yönde, az sayıda istasyonda ise artan yönde anlamlı trend gözlenmiş, maksimum akımlarda ise anlamlı bir trend gözlenmemiştir. Trend etkisinin araştırılmasında baraj faktörü incelenmesi için ele alınan barajların su toplama yılları ve inşaat bitiş yılları değerlendirildiğinde; Orta Fırat Havzasında bulunan Keban Barajı etki alanında önemli bir trend değerinin bulunmadığı, Aşağı Fırat'ta bulunan Karakaya Barajı ile ve özellikle 882 000 ha'lık sulama alanına sahip Atatürk Barajı'nın akımların azalmasında ve azalmanın sürekliliğinde önemli bir etkisi olduğu varlığına ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fırat havzası, trend analizi, iklim etkileri, korelasyon.

GİRİŞ

Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalar son yıllarda yağışlarda ve akarsuların akımlarında önemli değişimler olduğunu göstermiştir. Yerkürenin iklimindeki değişimin çeşitli bölgelere düşen yağışı ne şekilde etkileyeceği konusunda güvenilir bilgiler bulunmamaktadır. Ülkemizde de yıl içinde mevsimlere göre değişen yağış-akış ilişkileri yıllar arasında büyük farklılıklar

göstermektedir. Bunun sonucu olarak suyun zamana ve miktara bağlı olarak, değişen ihtiyaçların karşılanması amacı ile yönetimi büyük önem arz etmektedir.

Öte yandan dünyada kabul edilen kriterler açısından bakıldığında bir ülkede kişi başına düşen yıllık su miktarı 10 000 m³ ve üzerinde ise bu ülke su potansiyeli açısından zengin ülke sınıfına girmektedir. Türkiye’de kabul edilen kriterler ile kıyaslandığında, bilinenin aksine su potansiyeli açısından zengin bir ülke olmadığı gibi aynı zamanda yıllık nüfus artışı da dikkate alındığında belli bir süre sonra su sıkıntısı çekecek ülkeler sınıfına girecektir.

Bu sebeple Türkiye’de yağışlarda ve akışlarda herhangi bir değişimin ve bunun azalan veya artan yönde olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Çok sayıda araştırmacı bu konu ile ilgilenmekte ve özellikle gelişmiş ülkelerde bu konuda yapılan çalışmalara önemli miktarda parasal kaynak aktarılmaktadır. Akımlarda trend bulunması, su kaynakları planlamacılarının gelecek için verilecek kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Dünyada ve ülkemizde Erdoğan (1989), Toros (1993), İçağa (1994), Türkeş (1996), Kadioğlu (1997), Kalaycı ve Kahya (1998), Kosif (2001), Zang ve ark. (2001), Burn ve Elnur (2002), Özel (2004), Kahya ve Kalaycı (2004), Akyürek ve ark. (2004) tarafından trend analizi çalışmaları yapılmış ve önemli sonuçlar elde etmişlerdir.

ÇALIŞMA ALANI

Temel hedefi Fırat ve Dicle nehirlerindeki suları, ekonomik olarak sulanabilir verimli topraklara aktarmak ve böylece ülkemizin geri kalmış bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sürdürülebilir su ve toprak kaynaklarına dayalı bir kalkınma sağlamak olan GAP projeler paketi öngörülen hedefleri doğrultusunda tamamlandığında; kişi başına düşen gelirin %209 artması, tüm sektörlerde ortalama %445’lik bir büyüme ve 3.8 milyon kişiye de istihdam olanakları sağlanmış olacaktır. (GAP, 2003)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Güneyde Suriye, güneydoğuda ise Irak’la sınırı bulunan bu bölgenin, Türkiye’de sulanabilir 8.5 milyon hektar arazinin yüzde 20’si, Aşağı Fırat ve Dicle Havzaları’ndaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesi’nde yer almaktadır. Devletimizin ve milletimizin çok büyük maddi ve manevi özverisiyle ortaya çıkmış olan GAP Projesini kapsayan Fırat Havzası çalışma alanı olarak seçilmiştir. Burada bulunan Fırat Havzası; Aşağı Fırat, Orta Fırat ve Yukarı Fırat havzası olarak 3 bölümde incelenmektedir. Havza genel görünümü Şekil 1’de verilmiştir.

VERİLER

Fırat Havzası genelinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) tarafından işletilmekte olan ve verisi bulunan toplam istasyon sayısı 83’tür.. Bunların 56’sı kapalı 27’si ise halen faaliyettedir. Fırat Havzası 127.304 km²’lik yüzölçümü, 1009,87 m ortalama yüksekliği ile Türkiye’nin en büyük su havzasıdır. Buraya düşen ortalama yağış 540,1 mm/yıl ve ortalama yıllık akış ise 31,61 km³ tür. (EİEİ,2000) Bu istasyonlardan; gözlem sayısı, gözlemler arasında kesiklik olmaması ve homojen olarak dağılmış olması kriterlerine bağlı olarak 22 istasyon seçilmiştir. (Tablo 1)

ANALİZ YÖNTEMİ

Hidrolojik büyüklükler (yağış, akış) zaman içinde rastgele değişen karakterde olduğundan sürekli bir azalma veya artma eğiliminin araştırılması özel yöntemler kullanmayı gerektirir (Helsel ve Hirsch, 1992). Klasik parametrik testlerdeki normalite, doğrusallık ve bağımsızlık gibi temel varsayımlar genellikle tipik yüzey suyu kalitesi verilerinde sağlanmamaktadır. Bu nedenle parametrik olmayan testlerin kullanılması parametrik testlere oranla daha uygundur. Trend analizinde genellikle, Mann-Kendall, Spearman’ın Rho, Sen’in T, Lineer Regrasyon ve grafik

yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan testler Mann-Kendall testi ve Spearman'ın Rho testidir.

Şekil 1. Çalışma alanı olarak Fırat Havzası lokasyonu (EİEİ, 2007)

Tablo 1. Analiz için seçilen AGİ'ler ve ölçüm periyotları

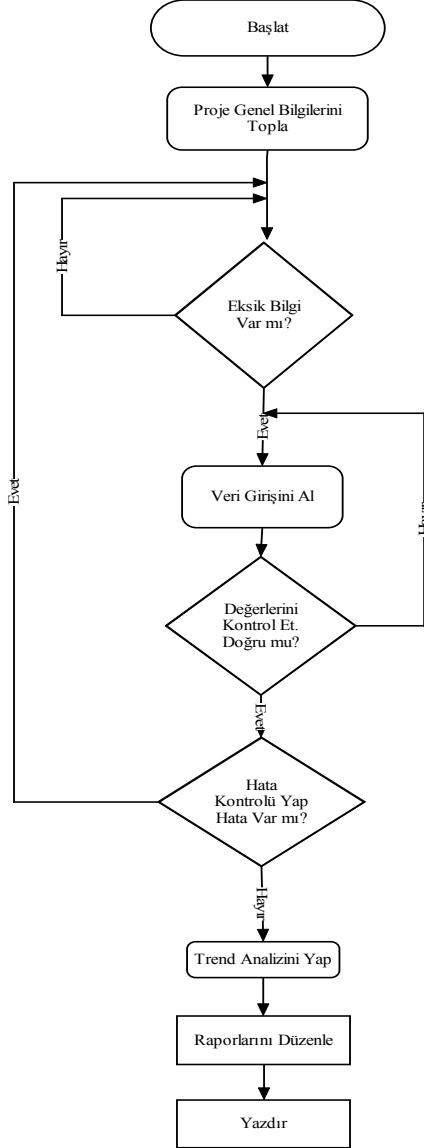
Havza Adı	İstasyon No	AGİ İsmi	Ölçüm Periyodu
Aşağı Fırat Havzası	2115	Göksu Nehri-Malpınar	(1968-2000)
Aşağı Fırat Havzası	2123	Çağçağ Suyu-Çınarköy	(1961-1993)
Aşağı Fırat Havzası	2124	Tohma Suyu-Yazıköy	(1963-2000)
Aşağı Fırat Havzası	2131	Beyderesi-Kılayık	(1957-2000)
Aşağı Fırat Havzası	2132	Culapsuyu-İncirli	(1963-1999)
Aşağı Fırat Havzası	2135	Bulam Çayı-Fatopaşa	(1961-2000)
Aşağı Fırat Havzası	2145	Tohma Suyu-Hisarcık	(1963-2000)
Aşağı Fırat Havzası	2165	Zerkan Suyu-Hocaköy	(1969-1998)
Orta Fırat Havzası	2102	Murat Nehri-Palu	(1968-2000)
Orta Fırat Havzası	2122	Murat Nehri-Tutak	(1962-2000)
Orta Fırat Havzası	2157	Karasu-Karaköprü	(1969-2000)
Orta Fırat Havzası	2158	Bingöl Çayı-A.Rahmanpaşa Köp.	(1969-2000)
Orta Fırat Havzası	2164	Göynük Çayı-Çayağzı	(1969-2000)
Yukarı Fırat Havzası	2119	Fırat Nehri-Kemah Boğazı	(1954-1987)
Yukarı Fırat Havzası	2141	Persisuyu-Korudibi	(1964-1991)
Yukarı Fırat Havzası	2149	Munzur Suyu-Miskidağ	(1963-1998)
Yukarı Fırat Havzası	2151	Fırat Nehri-Demirkepı	(1964-2000)
Yukarı Fırat Havzası	2154	Karasu-Aşağıkağdarcık	(1969-2000)
Yukarı Fırat Havzası	2156	Fırat Nehri-Bağıştaş	(1969-2000)
Yukarı Fırat Havzası	2166	Peri Suyu-Loğmar	(1970-1998)
Yukarı Fırat Havzası	2167	Çaltı Suyu-Dazlak	(1968-1991)
Yukarı Fırat Havzası	2168	Dumlu Suyu-Yeşildere	(1973-1997)

Bu testlerin yanı sıra, bazı mühendislik problemlerinde iki rastgele değişken arasında istatistiksel bir ilişki bulunduğunu, yani bu iki değişkenin birbirlerine karşı gelen değerlerinin bağımsız olmadığını görür. İki değişken arasında bir ilişki bulunması bunlardan birinin diğerinden etkilenmesi veya her iki değişkenin başka değişkenlerden birlikte etkilenmelerinden

kaynaklanabilir. Birbirleri ile olan ilişkinin doğrusal olması halinde bu ilişki için en çok kullanılan ölçü birimi korelasyon katsayısıdır (Bayazıt, 1996).

TAFW YAZILIMI

Yazarlar tarafından gözlem verilerinin değerlendirilerek Mann-Kendall, Spearman'in Rho, Mann-Kendall Sıra Korelasyon ve Sen'in Trend Eğim metodlarını uygulayan, bunlara uygun grafikleri çizen, trend mevcudiyeti durumunda başlangıç yıllarını hesaplayan, güven aralıklarının değişik modlarına göre uyarlanabilen bir bilgisayar yazılımı geliştirilmesi öngörülmüştür (Şekil 2). TAFW adı verilen ve oldukça pratik bir kullanım imkânına sahiptir.

Şekil 2.TAFW yazılımının akış diyagramı

FIRAT HAVZASI AKIMLARINDA TREND ANALİZİ ÇALIŞMASI

Eldeki verilerle, TAFW yazılımı ile yapılan trend analizi çalışmasında, yıllık ortalama akımlarda Aşağı Fırat havzasında bulunan bazı istasyonlarda azalan yönde anlamlı eğilim gözlenmiş, minimum akımlarda ise havza genelinde toplam 10 istasyonda azalan yönde, az sayıda istasyonda ise artan yönde anlamlı trend gözlenmiş, maksimum akımlarda ise anlamlı bir trend gözlenmemiştir. Bulunan trend sonuçları Tablo 2’de, trend başlangıç yılları Tablo 3’te, trend eğimleri Tablo 4’te verilmiştir. (Altı çizili heceler tablolarda kullanılan kısaltmalardır.)

Tablo 2. Fırat Havzası için trend analizi sonuçları (Gümüş, 2006)

AGİ No	İstasyon Adı	Mann-Kendall			Spearman'ın Rho		
		Ort.	Min	Maks	Ort.	Min.	Maks
2115	Göksu Nehri-Malpınar	o	(-)	o	o	(-)	o
2123	Çağçağ Suyu-Çınarköy	(-)	(-)	o	(-)	(-)	o
2124	Tohma Suyu-Yazıköy	o	o	o	o	o	o
2131	Beyderesi-Kılayık	o	(-)	o	o	(-)	o
2132	Culapsuyu-İncirli	(-)	o	o	(-)	o	o
2135	Bulam Çayı-Fatopaşa	o	(-)	o	o	(-)	o
2145	Tohma Suyu-Hisarcık	o	(-)	o	o	(-)	o
2165	Zerkan Suyu-Hocaköy	o	(-)	o	o	(-)	o
2102	Murat Nehri-Palu	o	(-)	o	o	(-)	o
2122	Murat Nehri-Tutak	o	(-)	o	o	(-)	o
2157	Karasu-Karaköprü	o	o	o	o	o	o
2158	Bingöl Çayı-A.Rahmanpaşa Köp.	o	o	o	o	o	o
2164	Göynük Çayı-Çayağzı	o	(-)	o	o	(-)	o
2119	Fırat Nehri-Kemah Boğazı	o	o	o	o	o	o
2141	Persisuyu-Korudibi	o	o	o	o	o	o
2149	Munzur Suyu-Miskidağ	o	o	o	o	o	o
2151	Fırat Nehri-Demirkapı	o	o	o	o	o	o
2154	Karasu-Aşağıkağdarcık	o	o	o	o	o	o
2156	Fırat Nehri-Bağıştaş	o	(+)	o	o	(+)	o
2166	Peri Suyu-Loğmar	o	o	o	o	o	o
2167	Çaltı Suyu-Dazlak	o	o	o	o	o	o
2168	Dumlu Suyu-Yeşildere	o	(-)	o	o	(-)	o

(+): Artan trend (-): Azalan trend o: Trend yok

Tablo 3. Mann-Kendall Meritbe Korelasyon testine göre trend başlangıç yılları (Gümüş, 2006)

AGİ No	İstasyon Adı	Trend Başlangıç Yılları		
		Ort.	Min	Maks
2115	Göksu Nehri-Malpınar		1971	
2123	Çağçağ Suyu-Çınarköy	1984	1983	
2131	Beyderesi-Kılayık		1972	
2132	Culapsuyu-İncirli	1972		
2135	Bulam Çayı-Fatopaşa		1989	
2145	Tohma Suyu-Hisarcık		1984	
2165	Zerkan Suyu-Hocaköy		1971	
2102	Murat Nehri-Palu		1982	
2122	Murat Nehri-Tutak		1985	
2164	Göynük Çayı-Çayağzı		1983	
2156	Fırat Nehri-Bağıştaş		1994	
2168	Dumlu Suyu-Yeşildere		1990	

Tablo 4. Sen'in Trend Eğim metoduna göre trend eğimleri (Gümüş, 2006)

AGİ No	İstasyon Adı	Trend Eğimleri		
		Ort.	Min	Maks
2115	Göksu Nehri-Malpınar		-0.271	
2123	Çağçağ Suyu-Çınarköy	-0.060	-0.063	
2131	Beyderesi-Kılayık		-0.007	
2132	Culapsuyu-İncirli	-0.0150		
2135	Bulam Çayı-Fatopaşa		-0.013	
2145	Tohma Suyu-Hisarcık		-0.141	
2165	Zerkan Suyu-Hocaköy		-0.002	
2102	Murat Nehri-Palu		-0.565	
2122	Murat Nehri-Tutak		-0.093	
2164	Göynük Çayı-Çayağzı		-0.050	
2156	Fırat Nehri-Bağıştaş		0.427	
2168	Dumlu Suyu-Yeşildere		-0.003	

TREND OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN ARAŞTIRILMASI

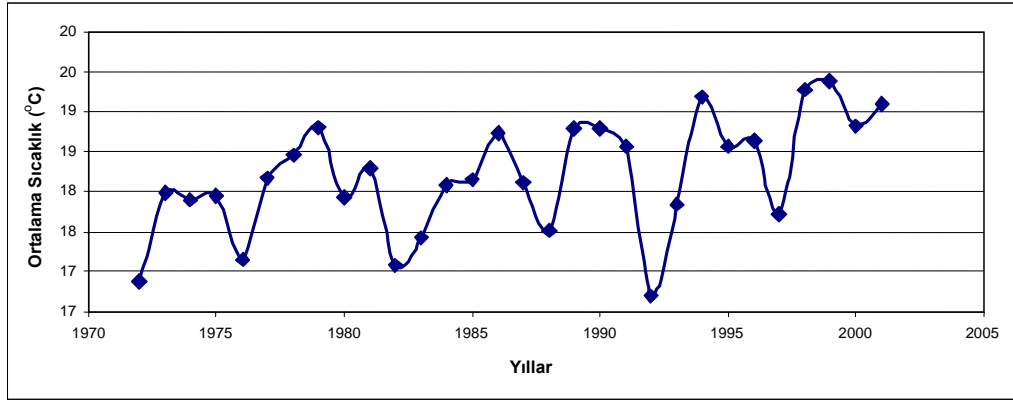
Gözlenen trendlerin nedenlerini tespit edebilmek için doğal ve insani faktörlerin incelenmesi yoluna gidilmiştir. İklim verilerinin ölçüm periyodu boyunca bir artma ya da azalma gösterip göstermediğinin tespiti ile aynı bölgede inşası gerçekleşen barajların su tutma ve işletmeye alınma dönemlerinin trend oluşumuna etkisinin araştırılması öncelikle ele alınmıştır.

İKLİM ETKİSİ

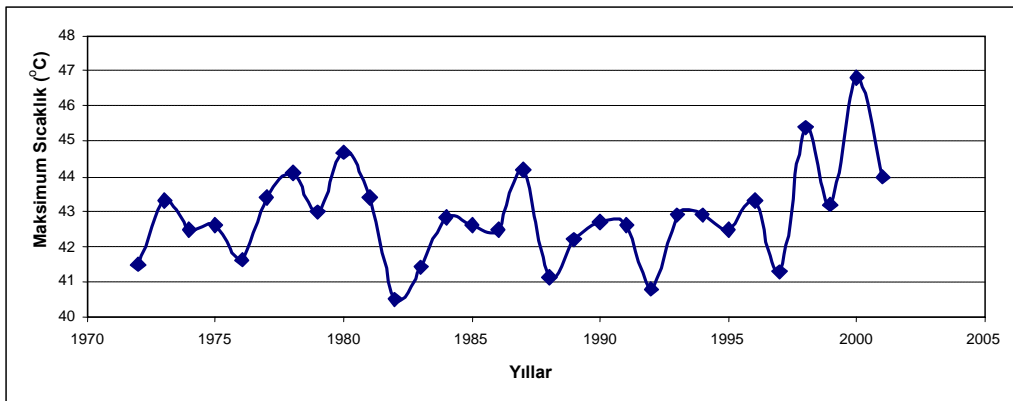
İklim etkisi olarak sıcaklık, bağıl nem ve toplam yağış gösterilebilir. İlk olarak bu etkenler içerisinde trend bileşeni olup olmadığı aranmış ve trend bileşeni gözlenen etkenler ile trend bileşeni gözlenen AGI'ler arasında korelasyon çalışması yapılmıştır.

SICAKLIK

Ortalama akımlarda trend gözlenen Aşağı Fırat Havzası için sıcaklık etkisini incelemek için GAP Bölgesi için örnek veri alanı olarak seçilen Şanlıurfa iline ait 1971 - 2001 yılları arasındaki yıllık ortalama (Şekil 3) ve yıllık maksimum sıcaklıkları (Şekil 4) için trend analizi çalışması yapılmıştır.

Şekil 3. Şanlıurfa ili için yıllık ortalama sıcaklık değerleri

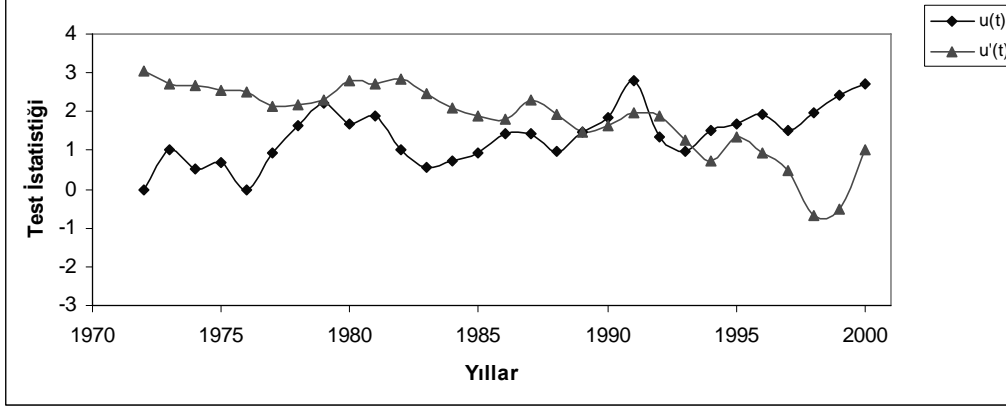

Şekil 4. Şanlıurfa ili için yıllık maksimum sıcaklık değerleri

Analizlerde kullanılan Mann-Kendall testi ve Spearman'ın Rho testinin ortak sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Şanlıurfa ili ortalama sıcaklık için Mann-Kendall Meritbe Korelasyon testi sonuçları Şekil 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Sıcaklık verileri için trend analizi sonuçları.

Bölge	Hipotez		Trend Yönü		Trend Eğimi		Baş. Yılı	
	Ort.	Maks	Ort.	Maks	Ort.	Maks	Ort.	Maks
ŞANLIURFA	Red	Kabul	(+)		0.436		1989	

Şekil 5. Şanlıurfa ili ortalama sıcaklık için Mann-Kendall Sıra Korelasyon testi sonucu

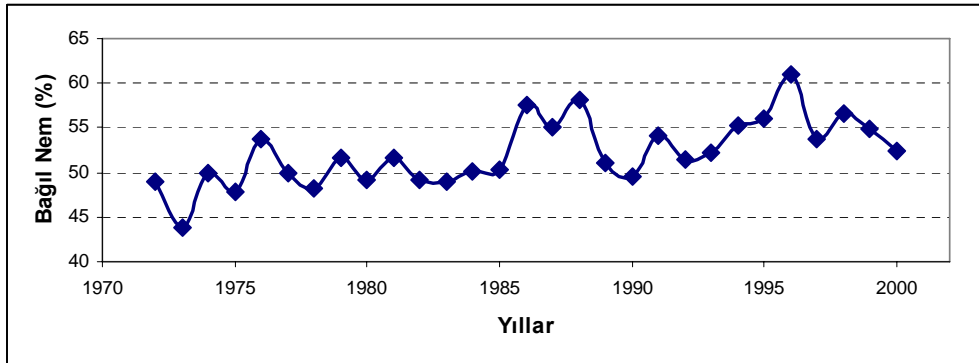
Trend gözlenen AGİ'lerdeki ortalama akımlar ile sıcaklık etkisinin ilişkisinin incelenmesi için Şanlıurfa ilinde yapılan korelasyon sonuçları aşağıda verilmiştir.(Tablo 6). Yapılan korelasyon çalışmasında akımlardaki azalma eğiliminin sıcaklık artışı ile ilişkili olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Sıcaklık ile ortalama akım için korelasyon sonuçları

Korelasyon	Ölçüm Periyodu	N	r_{xy}	t	$T_{0,025}$	Hipotez
T _{ort} -2132 No'lu Agi	1972-1999	28	-0.27	-1.38	2.056	Kabul
T _{ort} -2123 No'lu Agi	1972-1993	22	-0.37	-1.75	2.056	Kabul

BAĞIL NEM

Yıllık bağıl nemin akım değerleri ile ilişkisinin belirlenmesi için Şanlıurfa iline ait bağıl nem verileri (Şekil 6) için trend analizi çalışmasında Mann-Kendall testi ve Spearman'ın Rho testi uygulanmış ve iki test sonucunda da artan yönde anlamlı bir trend olduğu gözlenmiştir.

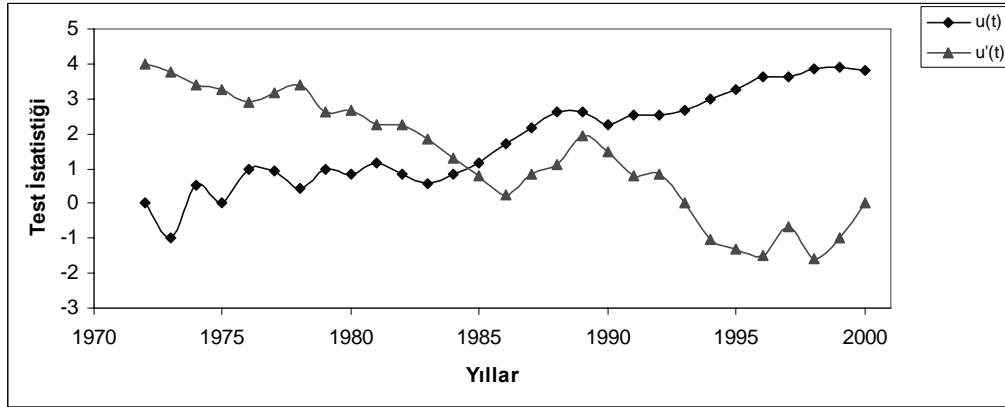
Şekil 6. Şanlıurfa ili için yıllara göre bağıl nem yüzdeleri

Analiz sonuçlarına göre anlamlı bir trend gözlemlendiği için, "Trend Analysis for Windows" yazılımı ile Mann-Kendall Sıra Korelasyon testi ve Sen'in Trend Eğim metodu'nun uygulanması

sonucunda trend başlangıç yılı 1985 yılı olarak görülmüştür (Şekil 7). Trend eğimi de 0.271 olarak bulunmuştur (Tablo 7).

Tablo 7. Şanlıurfa ili bağıl nem trend analizi sonuçları

Bölge	Hipotez	Trend Yönü	Trend Eğimi	Baş. Yılı
ŞANLIURFA	Red	(+)	0.271	1985

Şekil 7. Şanlıurfa ili bağıl nem yüzdeleri için Mann-Kendall Meritebe Korelasyon testi sonucu

Trend gözlenen AGİ'lerdeki ortalama akımlar ile bağıl nem etkisinin ilişkisinin incelenmesi için Şanlıurfa ilinde yapılan korelasyon sonuçları aşağıda verilmiştir.(Tablo 8). Yapılan korelasyon çalışmasında akımlardaki azalma eğiliminin, bağıl nem yüzdesinin artışı ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Şanlıurfa ili bağıl nem-ortalama akım değerleri için korelasyon sonuçları

Korelasyon	Ölçüm Periyodu	N	r_{xy}	t	$T_{0.025}$	Hipotez
Bağıl nem-2132 No'lu Agi	1972-1999	28	-0.40	-2.213	2.056	Red
Bağıl nem-2123 No'lu Agi	1972-1993	22	-0.45	-2.254	2.056	Red

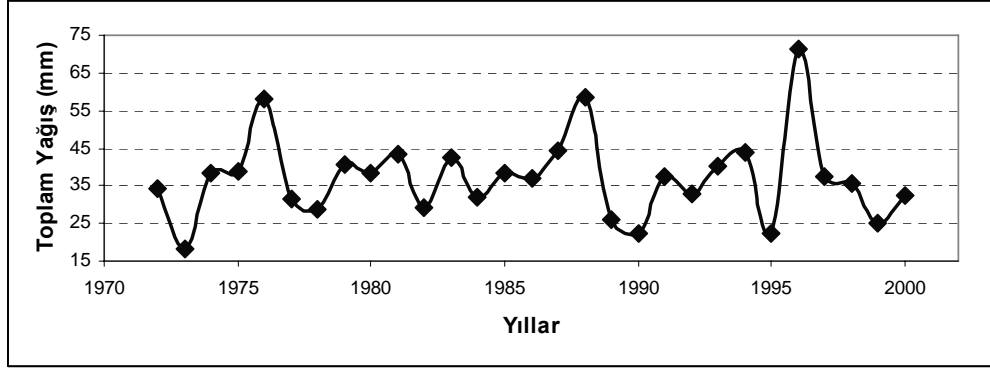
YAĞIŞ

Yıllık toplam yağışın akım değerleri ile ilişkisinin belirlenmesi için Şanlıurfa iline ait toplam yağış verileri (Şekil 8) için trend analizi çalışmasında Mann-Kendall testi ve Spearman'ın Rho testi uygulanmış ve anlamlı bir trend gözlenmemiştir. Anlamlı bir trend gözlenmediği için de korelasyon çalışması yapılmamıştır.

BARAJLARIN ETKİSİ

Fırat Havzasında DSİ tarafından işletilen toplam 35 baraj bulunmaktadır. Bunların 29 u sulama, 2 si enerji, 4 ü sulama ve enerji amacıyla kullanılmaktadırlar. Bunlardan 1000 hm³'ten büyük göl hacmine sahip olan 5 adedi aşağıda listelenmiştir. Bunların yıllara bağlı olarak (işletmeye giriş yıllarına göre) depolama kapasiteleri Şekil 9'da verilmiştir (DSİ, 2007).

Şekil 8. Şanlıurfa ili için yıllık toplam yağış (mm)

Tablo 9. Fırat Havzasında DSİ tarafından işletilen barajlar (DSİ, 2007)

Baraj Adı	Bulunduğu İl	K. Amacı	Faaliyet Yılı	Tipi	Yüksekliği	Göl Hacmi
Keban	Elazığ	E	1975	Bet. ağ.+kaya	210	31000
Karakaya	Diyarbakır	E	1987	Beton kemer	173	9580
Atatürk	Ş.Urfa	S+E	1992	Kaya	169	48700
Özlüce	Bingöl	E	1998	Kaya	144	1075
Birecik	Ş.Urfa	S+E	2000	Kaya	63,5	1220

Şekil 9. Fırat havzasında hacmi 1000 hm³'ten büyük barajların kümülatif depolama hacmi değişimi

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Gözlenen trendlerin nedenlerini araştırmak için iklim etkileri ve baraj etkileri araştırıldı. İklim etkilerinin trend oluşumuna olan etkisini bulmak için yıllık ortalama akımlarda anlamlı olarak trend gözlenen 2123 ve 2132 numaralı istasyonların, Şanlıurfa iline ait yıllık ortalama sıcaklık, yıllık maksimum sıcaklık, yıllık bağıl nem ve yıllık toplam yağış verileri ile olan ilişkileri araştırıldı. Araştırmada ilk olarak mevcut verinin trend analizi çalışması yapılmış, anlamlı trend gözlenen veri ile anlamlı trend gözlenen istasyon arasında korelasyon çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucunda;

- Yıllık ortalama sıcaklık değerlerinde artan yönde anlamlı bir trend gözlenmiş ancak yıllık maksimum sıcaklık değerlerinde anlamlı bir trend bulunamamıştır. Trend bulunan yıllık ortalama sıcaklık verileri ile 2123 ve 2132 numaralı istasyonlar arasında korelasyon çalışması yapılmış ve aralarında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunamamıştır.
- Yıllık bağıl nem değerlerinde artan yönde anlamlı bir trend gözlenmiş ve bağıl nem verileri ile 2123 ve 2132 numaralı istasyonlar arasında yapılan korelasyon çalışmasında istatistiksel olarak istasyonlarda bulunan azalmanın bağıl nem artışı ile ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.
- Yıllık toplam yağış değerlerinde anlamlı bir trend gözlenmediğinden korelasyon çalışması yapılmamıştır.

Trend etkisinin araştırılmasında baraj faktörü incelenmesi için ele alınan barajların su toplama yılları ve inşaat bitiş yılları değerlendirildiğinde; Orta Fırat Havzasında bulunan Keban Barajı etki

alanında önemli bir trend değerinin bulunmadığı, Aşağı Fırat'ta bulunan Karakaya Barajı ile ve özellikle 882 000 ha'lık sulama alanına sahip Atatürk Barajı'nın akımların azalmasında ve azalmanın sürekliliğinde önemli bir etkisi olduğu varsınaya ulaşılmaktadır. Birecik Barajı'nda ise inşaat bitiş yılı olan 2000 yılı su toplamaya başladığı tarih olarak ele alındığında ve akımlarda kullanılan en yakın veri tarihinin 2000 yılı olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise akımlardaki azalmaya önemli etken olmadığı düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Akyürek, M., Önöz, B., Bayazıt, M., ve Çığızoğlu, K., 2004. *Türkiye Yıllık Ortalama Akımlarının Trend Analizi*. IV. Ulusal Hidroloji Kongresi, İstanbul, 1: 65:75.
- Bayazıt, M., 1996. *İnşaat Mühendisliğinde Olasılık Yöntemleri*. İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası., İstanbul, 245s.
- Burn, D. H., ve Elnur M. A. H., 2002. *Detection of Hydrologic Trends and Variability*. Journal of Hydrology, 255:107–122.
- DSİ Web Sitesi, 2007. <http://www.dsi.gov.tr/baraj/baraj.cfm>.
- EİEİ. 2000. *Akım Gözlem Yıllığı*. Ankara.
- EİEİ Web Sitesi, 2006. <http://www.eie.gov.tr/turkce/hidroloji/havzalar.html>.
- Erdoğan, F., 1989. *Türkiye'de Yaygın Kuraklık*. Meteoroloji Mühendisleri Odası Bülteni 2:1-4.
- GAP İDARESİ, (2003), *Son Durum Raporu*, 5-12s.
- Helsel, D.R., and Hirsch R.M., 1992. *Statistical Methods in Water Resources*, Elsevier, Amsterdam, 510p
- İçağa Y. 1994. *Analysis of Trends in Water Quality Using Nonparametric Methods*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 120s.
- Gümüş, V., “*Fırat Havzası Akımlarının Trend Analizi ile Değerlendirilmesi*”, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2006
- Kadıoğlu, M., 1997, *Trends in Surface Air Temperature Data Over Turkey*. Int. J.Climatol., 17: 511-520.
- Kahya, E., ve Kalaycı, S., 2004. *Trend Analysis of Streamflow in Turkey*. Journal of Hydrology, 289:128–144.
- Kalaycı S., ve Kahya E., 1998. *Detection of Water Quality Trends in the Rivers of the Susurluk Basin*, J. of Engineering and Environmental Science, 22: 503-514.
- Kosif, K., 2001. *Samsun İlinde İklim Trendleri*. DSİ Teknik Bülteni, 98 : 3-13.
- Özel, N., 2004, *Türkiye'deki Nehir Akımları Aylık Verilerinin Parametrik Olmayan Yöntemlerle Trend Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, SÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 84s.
- Toros, H., 1993. *Klimatolojik Serilerden Türkiye Genelinde Trend Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 175s.
- Türkeş, H., 1996. *Spatial and Temporal Analysis of Annual Rainfall Variations in Turkey*. Int. Journal. Climatol, 16: 1057-1076.
- Zhang, X., Harvey, K.D., Hogg, W.D., and Yuzyk, T.R., 2001, *Trends in Canadian Streamflow*. Water Resour. Res., 37(4): 987-998.